

Sanoja niityltä niitetyltä

Huomioita suomalais-germaanisista kosketuksista

1. Sata vuotta sitten August Ahlqvist piti selvänä asiana, että suomen *niittää* on vanha lainasana germaaniselta taholta.¹ V. 1912 E. N. Setälä asetti yhdistelmän eteen kysymysmerkin (FUF XIII, s. 417) ja 1958 on SKES:aan (s. 379) painettu huomautus: »Sanalle esitetty germ. originaali, vrt. goot. *sneihan*, mys. *snidan*, mn. *sneida*, nr. *snida* 'leikata', on varsin epätodennäköinen.» Syyt epäilyyn ovat sekä äänteellisiä että merkityso pillisiä: 1. suomessa odottaisi muotoa **niitä*: **niidän*; 2. vastaava germaaninen sana tarkoittaa vain leikkaamista, »niittämisellä» siellä on omat teosanansa. Kuitenkin Ahlqvist näyttää olleen oikeassa.

Mitä äänteelliseen puoleen tulee, niin voidaan huomauttaa, että germaanisella taholla, milloin kyseessä on ollut nopea leikkaaminen, erilleen iskeminen, on käytetty intensiivimuodostusta, jota edustavat r. murt. *snitta*, mys. *snitzen*, germ. **snittōn* (Hellquist 1948, s. 1014; Kluge-Götze 1951, s. 688). Tästä selittynee ims. *-tt-*. Samantapainen ilmiö tavattaneen myös talvirehun hankinnan piiriin kuuluvassa sanassa *kerpo*, *kerpu*, *kerppu*; samoin heinäyksikössä *saato*, *saatto*. Näihin palaamme.

2. Muinaisaikainen karjan talvirehun korjuu, siis niitto ja niittu (vrt. murt. *niitun aika* = heinäntekoviikot), oli suurelta osalta lehtipuiden oksien ja vesojen leikkaamista, lehdentekoa. Vielä 1700-luvun puolivälissä sanotaan P. A. Gaddin johdolla julkaistussa Suomen niittytaloutta koskevassa väitöskirjassa, että »karjanrehu otetaan enimmäkseen lehdestämällä» ja kokoamalla kaskiolkia — niitty on hyvin mitätöntä — ja että »suomalainen talonpoika perustaa vakinaisesti rehunkeruun enempi lehden- (kuin heinä-) tekoon». Metsää kyllä riittää, mutta lehdestäminen kaatamalla suuret puut vain oksien takia on tuhlausta.² Tällainen suurten puiden jatkuva kaateleminen on ollut mahdollista vain harvaan asutuilla lehtoseuduilla ja uudisasutuksilla. Sen sijaan vanhoilla rintamailla lehdot oli jo varhain jaettu — sanokaamme — »niittyihin», joilta sato korjattiin määrävuosina ja joissa lehtioksien kasvua pyrittiin tietoisesti edistämään. »Lehtimetsiä hoidetaan erityisen huolellisesti; toimelliset isännät latvovat (tappa) aina nuoret lehtipuut saadakseen siten huomattavasti runsaamman lehtisadon.»³ Näin kirjoitti Eric Lencqvist olles-

¹ De vestfinska språkens kulturord (Helsingfors 1871, s. 20); sama, Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen (Helsingfors 1875) s. 24.

² P. A. Gadd—J. H. Hallenborg, Finska ängsskötselns hinder och hjälp (Åbo 1757), s. 3 ja 10.

³ Beskrifning ö. Töfssala Socken, julk. Isaac Eneberg. Åbo Tidningen 1793, n:o 41.

saan 1750—53 Taivassalon vt. kirkkoherrana.⁴ Lehtipuiden latvomisen (topping) eduista puhutaan myös lehdentekoa koskevassa väitöskirjassa, joka ilmestyi Turussa 1798.⁵ Latvottu puu työnsi runsaammin sivuoksia ja jäi rungoltaan lyhyemmäksi, joten se oli myös helpommin uudelleen lehdestettävissä. Laajan kuvauksen hyödyllisestä lehdesteosta on vielä 1850 laatinut Mathias Weckström.⁶ Hän käytti latvomisesta aitoa termiä *hamla*, joka tässä merkityksessä on tavattu jo mr:ssa *hambla* (Hellquist, s. 331; SAOB XI, p. 201—202). Se on ollut käytössä erityisesti Etelä-Ruotsin lehdesniittyjen (*lövängar*) säännöllisessä viljelyksessä; länsigööttalaisena terminä sitä käytti matkakertomuksessaan 1742 Carl v. Linné.⁷

3. Lehdesniittyjä oli vielä äsken käytössä myös lounaisimmassa Suomessa. Kuvasin niitä matkalla 1932, ja kirjoitin tuolloin seuraavan yhteenvedon:

»Jo Askaisissa alkoi tienvarsilla näkyä vanhoja, lyhytrunkoisia, monihaaraisia ja hatavaoksaisia koivuja, joista kohta saattoi päätellä, etteivät ne luonnostaan ole kasvaneet sellaisiksi. Merimaskussa niitä näkyi jo enemmän ja Rymättylässä ja Velkualla tuskin silmään osui vanhaa koivua, jolla ei olisi ollut tuota tyypillistä muotoa. Kyselimme alkuasukkailta syitä ja saimme tietoja.

Entisaikaan siellä jokaisesta nuoresta koivusta tai haavasta, joka oli ylennyt parin sylen mittaiseksi, lyötiin latva poikki. Tästä puu ylti haaromaan ja työnsi ilmoille paljon lehteviä oksia. Muutamana kesänä tuli sitten lehdestäjä tikapuineen sen juurelle, nousi muutaman askelen ja katkoi *kärköllään* useita lehtevimpiä oksia ja haaroja. Taas puu sai elää rauhassa, 8—10 vuotta, kunnes sama oksinta uusiutui, ja lehdestäjä korjasi entistä runsaamman sadon. Puu yhä vain vahvistui ja työnsi entistä tuuheammat lehdet ja varvut kurottamaan valoa ja ravintoa. Mutta lehdestäjä myös oli yhtä väsymätön, puun hän muisti aina säännöllisin väliajoin. Vihdoin ikäkoivu alkoi kyllästyä, lehtisato pieneni, ja lopuksi tuli kesä, jolloin siihen ei ilmestynyt ainoatakaan vihreätä oksaa; puu oli kuollut, ja siitä oli tullut *kaakinpuu*, joka talvensuussa kaadettiin polttopuuksi. — Kunnan taloissa oli säännölliset *puskamaat*, joista vain muutama kesässään oli lehdesvuorossa. Milloin oli vuorossa härkähaka, milloin vasikkahaka tai se ja se luoto, rantapuosta tai niitynrinta, joten lehdesato oli aina taattu, sillä koivu ja haapa vikoivat haavojaan 7—10 vuotta, leppä taas oli paljon nopeampi.

Lehdeuteko oli kesän viehättävimpiä töitä. Metsässä käytiin parittain, mies tietysti katsoi parikseen mieluisimman naisenpuolen ja päinvastoin. Työ oli aina urakalla, parin piti päivässä saada 120 kerpoa pystyyn. Aamupäivän mies kiipeili puissa ja katkoi harkiten oksia — äkkinäinen surmasi helposti puun. Maassa nainen karsi *kasket* ja latoi lehdekset sopiviin kervon kasoihin. Ehtoopuolella, kun ensin oli syöty eväitä ja levätty, sidottiin kervot ja pystytettiin kuivumaan. Nainen kuitenkin etupäässä etsi vitsakset ja mies sitoi. Lehdestäminen suoritettiin kesän kukkeimpana aikana heinä- ja elon-

⁴ Aug. Hjelt, Erik Lencqvist, en finsk präst och häfdeforskare. Hist. Arkisto IX, s. 37 ja 61.

⁵ M. Törnudd—C. N. Hellenius, Tankar om löftägt (Åbo 1798).

⁶ Anteckningar i landthushållningen uti alfabetisk ordning (Helsingfors 1850) s. 334.

⁷ Märten Sjöbeck, Sydsvensk ängsodling före skiftena. Svenska kulturbilder, ny följd V (Stockholm 1936), s. 125. Tavan kaukaisesta taustasta ks. Jost Trier, Venus. Etymologien um das Futterlaub. Münstersche Forschungen 15 (Köln 1963), erityisesti s. 9—38.

korjuun välissä. Lämmin vehmas lehto, suven hyvien tuoksujen täyttämä ilma ja iloinen kilpatyö muodostivat lehdestämisen tekijöilleen varsin miellyttäväksi puuhaksi, joka vieläkin nostaa vanhan isäntämiehen ja emännän mieleen kauneimpia nuoruusmuistoja.

Syksyllä kervot koottiin joko kantaan taikka hevosella *kekoihin* ja peitettiin oljilla, tai koottiin ne *lehtilatoihin*, joita vieläkin näkee siellä täällä keskellä tiheintä lehtoa. Syystyönä tehtiin myös lepistä kerpoja, sillä niistä tuli vasta kylmän puremina hyvänmakuisia. Kerpoja tarvittiin paljon, kun taloissa elätettiin talven yli 20—30 lammasta ja kun hevosetkin söivät kappaleen. Mutta järjestelmällisen lehdon käytön ansiosta lehdeksiä aina riitti. Kaikki irtisaatu käytettiin mahdollisimman taloudellisesti. Lampailta karsinoiniin jääneet varvut hakattiin kuivikkeiksi ja lannanjatkoksi; oksien ruodot eli *kasket* koottiin polttopuiksi.»⁸

4. Lehtojen huolto ja oksasadon säännöllinen leikkaaminen osoittavat, miten niityn arvoinen lehto on ollut. Ja muistettakoon, että *lehto*-sanana vanhempi merkitys kaiken todennäköisyyden mukaan on irtileikattu lehtevä oksa, lehdes eli lehvä,⁹ jopa vesa, jollaisesta väännettiin vitsakset. Siten on päästy niinkin omituiseen vepsäläis-lyydiläiseen »lehdon» sivumerkitykseen kuin 'reen etuosa'. Sikäläinen reenkeula pysyi näet kuosullaan kolmen vitsayhdistelmän avulla, oli kaksi kainalovitsaa ja yksi sepävitsasidos. Kantasana on *lehti*, oksan arvokkain osa. Lehtipuista sato otettiin leikkaamalla, mitä »niittäminenkin» on aikaisemmin ilmeisesti merkinnyt. Vielä äsken kaakkoismurteissamme elonleikkaamista sirpillä sanottiin *niittämiseksi*. Keskiaikana *niittää*-verbiä on nähtävästi myös länsimurteissamme käytetty elon leikkaamisesta. Muuten tuskin Herra Martti olisi 1548 suomentanut alkukielen *Aker oskurnan* sanoilla *niittämättömän* eli *leikkamattoman* pellon (69,₁₁).¹⁰ Leikkaamisen merkitys viikatteella niittämisen ohella sanalla on edelleen lyydissä, vatjassa, virossa ja liivissä; siis myös oksien leikkaaminen, jopa oma parta ja lampaiden villa »niitetään» (SKES, s. 379; SUST 85, s. 28 Posti). Niittämisen leikkaamismerkitys ulottuu siis kauas kantasuomeen. Yksinomainen viikatteella poikkilyömisen merkitys voi olla myöhäisempi spesiaalimerkitys, joka on vakiintunut vasta sen jälkeen, kun raivattujen niittyjen laajetessa keksittiin mainio väärävarsiviikate, jonka ainoalaatuinen käyttötექniikka vaati omaa termiä. Germaanisella taholla *sneit*-perhe näyttää aikaisemmin olleen myös erityisesti sadonkorjuuterminä, esim. muinaisyläsaksan *snit* tarkoitti samaa kuin nykysaksan Ernte, elonkorjuu, »niitto» (Kluge —Götze, s. 688).

⁸ Talonpojan suvinen lehto. Kansan Kuvalehti 1932, n:o 32.

⁹ Murteissa *lehdot* nimenomaan tarkoittavat koivunoksia ja vesakoivuja, joilla peitetään heinäpieleksiä (SKES, s. 284). Laajalla hämäläis-lounaisuomalaisella alueella *lehdot* ovat viimeksi tarkoittaneet kesällä koottuja lehdeksiä, jotka talvella hakattiin havujen tavoin kuivikkeiksi. Paikoin »hakattiin *lehtokarsinaa*» (Janakkala, Längelmäki, Nousiainen). Heinäviljelyn edistyessä lehdesten syöttö jäi vanhanaikaiseksi. Kuvaava on H. Strengin tiedonanto 1932 Sysmästä: »Lampaille ja vasikoille *lehtiin lehtova* talveksi. Lehtoja hakattiin myös karjapihassa alusiksi.»

¹⁰ Paavo Pajula, Ensimmäinen lainsuomenkos (Vammala 1955), s. 269.



Kuva 1. Suomalainen ja tanskalainen lehdeskärkö vanhemmalta roomalaiselta rautakaudelta noin 1—200 jKr. Edellinen Ella Kivikosken mukaan (Suomen rautakauden kuvasto I, s. 20 n:o 65, Nakkila Penttala), jälkimmäinen Axel Steensbergin mukaan (ks. nootti 2, s. 290, Fyen Hjadstrup).

5. Mutta onko mitään todisteita siitä, että germaanisella taholla *snida*-perhe olisi liittynyt nimenomaan lehdestämiseen? Ensiksi muinaisnorjassa vesurin nimi on *snidil*, sana elää vielä norjan murteissa: *snidel*. Sen tarkoittamia esihistoriallisia vesureita on runsaasti Norjan ja Ruotsin arkeologisissa kokoelmissa esiroomalaiselta rautakaudelta lähtien,¹¹ siis vuosisadoilta ennen ajanlaskumme alkua. Ilmeisesti monet vielä vanhemmat pronssista valetut »sirpiti» ovat olleet funktioltaan myös vesureita eli kärköjä. Toiseksi muinaisyläsaksan *sneida* tarkoitti tietä metsän läpi, alkuaan siis oksien ja vesoen avattua juntua. Kolmanneksi samaan sanaperheeseen kuuluu myös ruots. *snes*, no. *sneis* jne., joka tarkoittaa pystyyn lyötyä lyhteiden kuivatusseivästä mutta alkuaan erilleen leikattua oksaa kuten vielä keskiaikana alaksaksassa (Hellquist, s. 1012, s.v. *snes*, *snida*). Vielä ulompana, nimittäin tšekissä *snět* on vain oksa (Kluge-Götze, s. 686). Voitaneen siis sanoa, että vuosituhansia sitten ruotsin *snida*- ja *snitta*-verbin edeltäjä on tarkoittanut nimenomaan oksien leikkaamista. Varsinkin Pohjois-Euroopassa, jossa talvi on pitkä ja jossa karjan navesilla pito kestää yli puolen vuoden, on kaikenlainen rehunkeruu ollut jo pronssikaudella mitä tärkeintä suvipuolen toimintaa. Runsain rehu luonnonantina löydettiin helpoimmin lehdosta, joka oli alkuperäisin niitty. Suomen vanhimman viljelevän talousmuodon, vasarakirveskulttuurin (1800—1600 eKr.) maastoutuminen osui — kampakeraamisen (2250—2000 eKr.) kauden asuinpaikoista poiketen — kaut-

¹¹ Kulturhist. lexikon för nordisk medeltid X (1965), p. 357—360, s.v. *Law*, *lawving*; C. G. Oxenstierna, *Die Urheimat der Goten* (Uppsala 1948), s. 87, 125—131; Axel Steensberg, *Brugen af kortle og løvkniv i jernalder belyst ved nye fund*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og historie 1939, s. 289—295.

taaltaan saviperäisiin lehtoihin. Aarne Äyräpään usein toistamat sanat ovat siitä kuvaavia. Lainattakoon myöhäisin kirjaanpano:

»Uusi kulttuurimuoto on keskieuropalaisen emäkulttuurinsa mukaisesti ollut, kuten asuinpaikkain valinta osoitti, maatalousasteella, kuitenkin niin että karjanhoito oli maanviljelystä hallitsemisessa asemassa. Savi- ja hiesumaita, jotka silloin kasvoivat lehtimetsiä, on kai käytetty lautumiksi ja talvirehun, etenkin lehdeksien, keruuseen. Siihen ja metsänraivaukseenkin oikokirveet olivat poikkikirveitä kätevämpiä. Viron vastaavan kulttuurin löydöksistä, joissa luitakin on säilynyt, selviää, että lehmä, sika ja lammas muodostivat kotieläimistön.»¹²

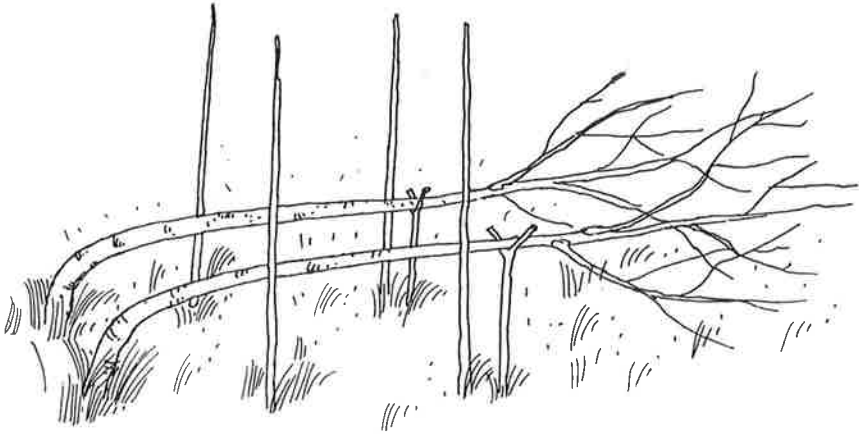
Tähän lisättäköön, että Etelä-Ruotsin tasangoilla lehdesniittyjen viljely, siis elävien lehtipuiden niitto, on säilynyt lähelle nykyistä aikaa. Myös ruotsalaiset tutkijat ovat panneet merkille, miten jo kaukaisina esihistoriallisina aikoina on asetettu asumaan juuri lehtoisille alueille, savitasankojen äärille, joissa lehtokasvillisuus oli runsain.¹³ Tällaisissa seuduissa saatiin karjan talvirehu puista ja pensaista, lehdesniityiltä, jotka sellaisina edelsivät raivattuja niittyjä. Noina kaukaisina vuosisatoina ennen ajanlaskumme alkua, jolloin *niittää*-verbi johdannaisineen *niitos*, *niitto*, *niittu*, *niitty* kotiutui kantasuomeen, oli karjanrehun keruu suurimmalta osalta oksien ja vesojen leikkaamista. Varsinaiset viikatteet, kampit ja sirpit erottuvat toisistaan vasta jonkin verran myöhemmin. Vesureitakin on ollut eri tyyppisiä: toisilla raivattiin, lyötiin oksa tai vesa poikki, toisilla vain nykäisten leikattiin osia elävistä puista, mistä syystä aseella on ollut useita nimiä: *kärkö*, *sapuri* (Raision Somersojalla 1474 »en rydhie lie, som alment kallas sapuri» REA, s. 518),¹⁴ *vesuri* ja *kassara*.

6. Lehdentöön ensimmäinen tulos on sidottu kimppu, *kerpo*, *kerppu*, *kervo*, Gananderilla kerpun ohella myös *kervu*. Jusleniuksen sanakirjan *kerpo*, *kerppu* 'löf-kärfwa'-sanojen kohdalla on jo Porthan välilehdellä viitannut ruotsin sanaan *kärfwa*, kuten myöhemmin Neuhaus ym. Lähtömuodoksi on ajateltu germ. **kerbon*. Mutta Setälä ja Toivonen ovat viljelleet kysymysmerkkiä yhdistelmän edessä (FUF XIV, s. 383; SKES, s. 184). Tähän ehkä olisikin syytä, jos lähdetään mm. Hellquistin esittämästä ruotsin *kärve*-sanan etymologiasta: isl. *kerf*, *kerfi* 'knippa, bunt'. Mutta jos otetaan lähtökohdaksi Hellquistin toiseksi mainitsema selitys (s. 549), jonka ovat esittäneet mm. Jessen ja Torp, on *kerpo*-sanan etymologia sekä äänteellisesti että asian kannalta kunnossa: *kärve* kuuluu samaan sanaperheeseen kuin saksan *kerben*, engl. *carve*, mengl. *cyrf* 'Abschnitt' (Kluge—Götze mt. s. 377), ja varhainen

¹² Suomen varhaisin esihistoria. Kivi ja pronssikausi. Oma maa 4 (Helsinki 1958), s. 27—28. — Mainittakoon että Suomen myöhemmän kivikauden C-14 ajoitukset viittaavat huomattavasti vanhempiin aikoihin kuin yllä mainitut (C.-F. Meinanderin esitelmä Suomen Tiedeseurassa 20. 4. 1970).

¹³ Esim. Märten Sjöbeck, *Lövängskulturen i Sydsverige*. Ymer 1933, s. 33—; Kustaa Vilkuna, *Varsinaissuomalaisen kansanomaisesta taloudesta ja kulkuneuvoista* (Porvoo 1935), s. 121—123.

¹⁴ Martti Rapola, Antti Wikmanin sanakirja. Suomi 107: 3, s. 114—115.



Kuva 2. Lehdaskaapin teline Kauko Pantsarin piirroksen (1933) mukaan. Niskoiksi taivutetut puut pysyivät kiinni pitämättä tässä asennossa, kun painona oli kuorman kasa lehdeksiä.

merkitys on 'poikkileikattu' (ngt avskuret), mitä lehtikerpo tärkeimmältä tapahtumaltaan todellisuudessa oli.

7. Lehdesten talvisäilytysmenetelmät valaisevat mielenkiintoisesti muinais-aikaista talonpojan karjanrehutaloutta.

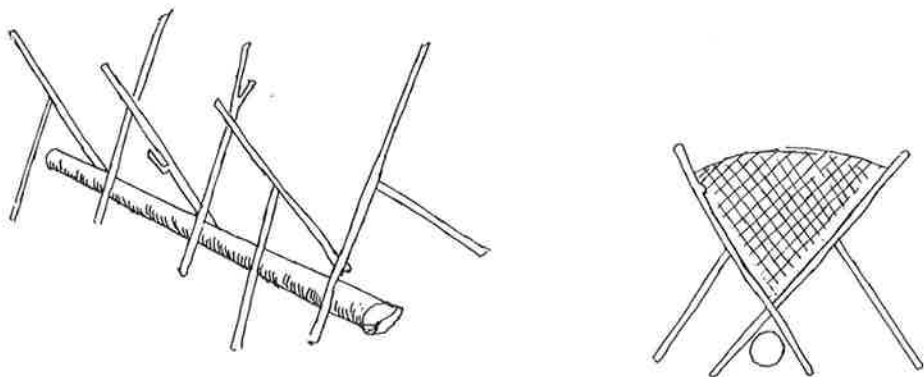
Useissa vanhoissa lähteissä mainitaan *lehd-* tai *lehtihaasia* (*-haasio*). Ilmeisesti germaaninen haasia (muin.skand. **hasjö-*, Hellquist, s. 390) on tullut suomalaisten parissa tunnetuksi juuri kerpojen kuivaus- ja säilytystelineenä. Niistä myös oli helpompi laskea kuin suovista ja keoista, montako kerpoa oli saatu kokoon. Miksi tämä oli tärkeätä, siihen palaan myöhemmin. Lehtihaasiat olivat jättiläismäisen suuria kuten vielä äsken Etelä-Ruotsissa.¹⁵ Lehtihaasiat selittävät myös sen omituisen ilmiön, että jättiläiskokoiset haasiat¹⁶ ovat viljalyhteiden kuivaustelineinä säilyneet viimeksi maataloutemme äärialueilla Raja-Karjalassa ja Länsipohjassa, vaikka ne vanhimmalta alkuperältään ovat mannermaisista ja ovat Ruotsin kautta varhain levinneet Suomeen.¹⁷

Nerokkaasti suunniteltu ja erinomaisen tarkoituksenmukainen lehdesten varastoyksikkö on ollut *kaappi*, *lehdaskaappi*, josta on tietoja Itä-Hämeestä ja Länsi-Savosta. Sana saapui tutkijain tietoon kangasniemeläisen Kalle Viinikaisen lähettämänä, minkä jälkeen sitä tiedusteltiin Sanastajassa 1933 (n:o 15, Sanalipas 166) ja luultiin, että kyseessä on vain kuivikekasa. Kysymykseen vastasi mm. Aug. Tanttu Hartolasta: Neljän kasvavan tai maahan lyödyn puun sivuihin sidotaan poikkipuut puolen

¹⁵ Kuva esim. Närkestä: Jost Trier, mts. 17.

¹⁶ Näistä ks. esim. Gunnar Granberg, Die nordschwedische Riesengegetreideharfe. Acta Ethnologica II (København 1937).

¹⁷ Erik Laid, Säden torkar. Etnologiska källskrifter V (Lund 1952), s. 190—248 ja erityisesti s. 311—312.



Kuva 3. Lehdeskaapin ristikkoteline ja sen poikkileikkaus Oskari Kuitusen piirroksen mukaan. Kangasniemi.

metrin korkeudelle ja niiden päälle hakataan lehden aikaan leppiä ym. Talvella vedetään reki kaapin alle takaperin ja pudotetaan kaappi rekeen. Näin siksi »ettei lehet karise maahan vaan tulevat kotia. Nykyisin tämä on jo perin harvinaista» (1933). Mikkelin pitäjässä muistettiin vielä yksinkertaisempi ja mukavampi kaapin teline: maahan lyötiin vain kaksi harkkia ja niiden haarukkaan taivutettiin kaksi kasvavaa nuorta puuta niskaksi, joille neljän seipään väliin ladottiin lehdekset kuorman kasaksi (kuva 2).

Kun talvella tultiin lehdeksiä hakemaan, työnnettiin reki kasan alle ja lyötiin kirveellä taivuksissa olevat puut poikki, jolloin kaappi painui reen liisteille ja voitiin köyttää kaustoihin kiinni (Kauko Pantsar 1933). Kangasniemeltä on Osk. Kuitusen kokoelmassa maininta, että »paksulumisena talvena kierähangen aikana otetaan kaappi joskus rekeen niin, että hevonen riisutaan, reki nostetaan kaapin päälle aleskäsän ja kuorma köytetään rekeen siellä. Sen jälkeen kaappi käännetään köydellä ylösalaisin, niin että reki voidaan valjastaa». Näin oli meneteltävä, kun reki ei paksun lumen takia mahtunut kaapin alle.

Useampia tietoja (mm. Kangasniemeltä) on ristikkojaloille tehdystä kaapista (kuva 3), joka myös muodosti talvikuorman. Se siirrettiin kallistamalla rekeen, teloina poikkilyödyt ristikkoseipäät. Todennäköisesti ristikko on nuorempi telinetyyppi kuin niskoille kasattu kaappi. Sen nimikin on kaappi-alueen ulkopuolella Karjalassa ja Savossa vain *lehdesristikko* (Heinjoki, Suomenniemi, Rantasalmi), Juvalla ristikon nimi on ollut tilapäisen tuntuinen *lehdeslätäjä*. Huonekalun nimi kaappi on tietysti työntänyt käytöstä vanhaa lehdeskaappia. Samaan aikaan lehdes-ten käyttö karjanrehuna on väistynyt ja viimeksi lehdekset on pilputtu kuivikkeiksi ja lannan jatkoksi. Siten Viitasaarelta saakka on maininta, että lehdeskaappia on käytetty navetassa kuivikkeina. Hankasalmella se oli viimeksi »kuution mallinen häkki, jota sanottiin usein harkiksi ja syleksi, kun kuutiosyli oli mittana» (E. Jäppinen 1932).

Oleellisinta lehdeskaapissa on ollut, että se aina muodosti tietyn suuruisen yksikön, talvikuorman, joka purkamatta voitiin kuljettaa vaikka lamposeen ja karsinaan saakka. Näin lehdet säilyivät oksissa. Lumelle karisseita lehtiä ei voinut haravoida kuten heinää, joten ne oli varoen kuljetettava lehdestä navettapihaan; haapalehdeksistä tehty kaappi kelpasi hevosille talliin. Isäntä tiesi täsmällisesti, montako kaappia lehdeksiä oli talveksi varastossa.

Keski-Suomessa ja sen lähiympäristössä on telineelle kootun lehdeskasan nimi ollut *roukku* (SKES s. 847). Otettakoon esimerkki Jämsästä: »Roukut tehtiin siten, että lyötiin 4 seiväsparia pystyyn, niin että leveys tuli olemaan jotenkin reen levyinen, johon laitettiin poikkipuut noin 1/2 m ylös maasta. Tähän alettiin vesata lehtoja niin paljon, että se tuli kuorman kokoiseksi, tämä sitten talvella kaadettiin kokonaan ilman hajottamatta rekeen ja tuotiin kotia. Tätä siis kutsuttiin *lehtoroukuksi*» (V. Kallio 1927).

Mainion kuvan roukun keskiaikaisesta arvosta ja siitä kenelle se kuului, saamme lampaiden ja muunkin karjan suojelijan Pyhän Katariinan epiteetistä *roukkuselkä*. Vielä 1887 Saarijärvellä osattiin Katariinalle osoitettu runoasuinen rukous, joka alkoi:

Karina hyvä emäntä
Hyvä rouva roukkuselkä,
Käy kujat kuuruksissa
Läävät länkämöisilläsi

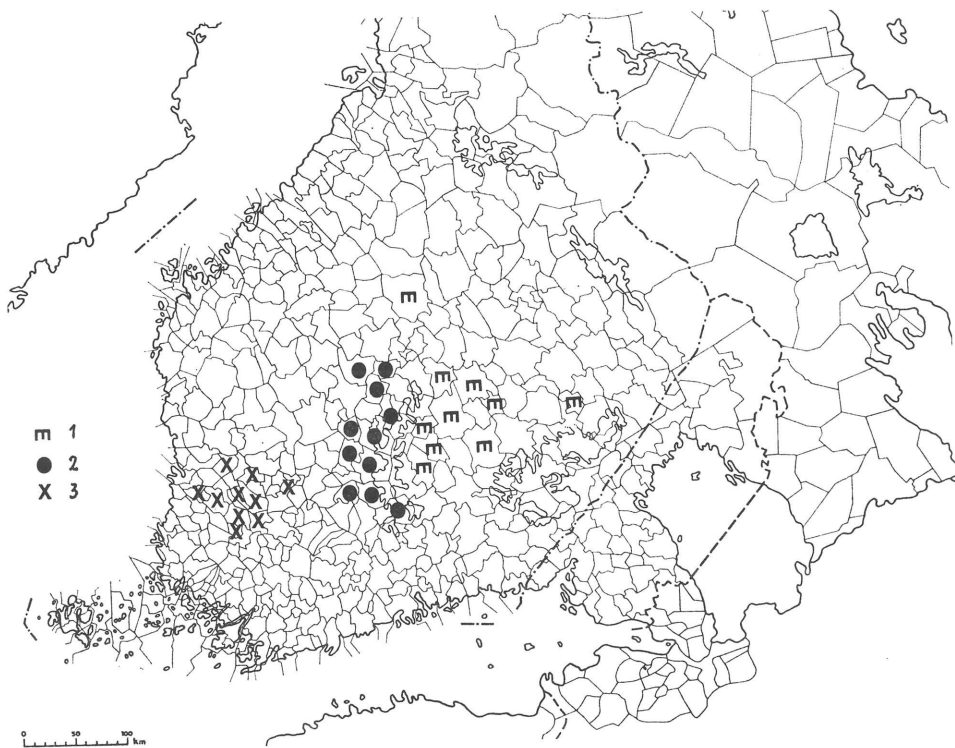
SKVR IX 4, 1234¹⁸

Tämä »salokaarron kaunis vaimo» kantoi siis kerrallaan kokonaisen kuorman lehdeksiä metsästä hartioillaan karjapihaan. Syystä kyllä hänen muistopäivänään on navetoissa vietetty *Kaisan kahjaisia* puuroineen oluineen.¹⁹

Roukun läheinen asiasukulainen on satakuntalais-lounaissuomalainen *routto* — äännesuhde roukkuun on epäselvä. Vampulassa »*routto* tehtiin siten, että maahan pystytettiin kaksi tolppaa, *kärvästä*, joissa oli molemmin puolin tapit. Tappien päälle pantiin suorat *riut* ja näille ladottiin kuivatettavat herneenvarret, perunanvarret, lehtikerput ym. . . Kun lehtikerppujen kuivatusta varten *routto* tehtiin metsään, otettiin pystypatsaiksi kasvavia puita ja *riu'ut* sidottiin vitsaksilla puiden molemmille puolille» (Eino Lepistö 1939). Tällaisesta *routto*sta on N. Ruusunen jo 1900 lähettänyt piirroksen SKS:lle. Telineellä kuivattiin vain lehtikerpoja. Huittisissa *routto* oli »metsään tehty kerpovarasto, mihin on asetettu kerpoja kannatuspuille kuivumaan ja missä on tällaisia kerpoveivejä useita päällekkäin» (S. Vuorio 1928). Laviassa »pantiin *lehdet routtoihin*. Yhden lampaan talvinen ruoka oli 100 kerpoo lehtiä ja puolen aamia heiniä. Ja se syö sen vaikka napakairan reijästä» (T. Laaksonen 1938). Pellolla *routto*ssa on kuivattu herneen- ja perunanvarsia sekä nauriin naatteja ja pellavia. Telineen lisäksi *routto* on myös tarkoittanut pientä

¹⁸ Kustaa Vilkuna, *Karjanhoidon pyhimyksiä*. Kotiseutu 1941, s. 179.

¹⁹ Kustaa Vilkuna, *Vuotuinen ajantieto*, 2. painos (1968), s. 264—266.



Kuva 4. (Lehdes)kaappi (1), roukku, lehtoroukku (2) ja routto (3) -sanojen levinneisyys. SSA.

kekoa, joten sillä on samat merkitykset kuin ruotsin sanalla *rök* (ks. alempana). Näin esim. Mouhijärvellä: »Ennen taitettiin [= leikattiin] lehtiä kerpoihiin, joiden latvat pantiin keskustaan ja tyvet ulos ja talveksi routto katettiin havuilla. Papuja on myös ennen routtettu» (Eero Järventausta 1939).

Roukku ja mahdollisesti sen yhteyteen kuuluva *routto* on vanha laina germaanisesta sanaperheestä, jota edustaa nykyruotsin heinän ja viljan kuivausasetelma *rök*, norjan *rauk* jne. (SKES s. 847—848; Hellquist s. 873). Tässäkin vanhin kerrostuma on ulottunut lehdesmetsään kuten haasia-tapauksessa. Samalta taholta on ilmeisesti kotoisin myös lehdeskaappi. Se voisi kuulua saman laajan sanaperheen haarakkeisiin kuin lainasanamme *kappa* ja *kaappi*, viljamitta ja huonekalu. Ruotsin *skäppa* (>*s. kappa*) on sukulaissuhteessa *skåp*, mr. *skåp* -perheeseen. Lukuisat vanhemmat ja uudemmat laajan sanaperheen jäsenten merkitykset on pyritty johtamaan lähtökohdasta 'genom huggning forma' (Hellquist s. 969, 974). Meidän kannaltamme on kuitenkin tärkeintä todeta, että esim. muinaisyläsaksassa *schaf* oli myös viljamitta ja että vanhemmat huonekaluina tunnetut kaapit olivat avoimia telineitä, kuten vielä kirjakaappi ja talonpoikainen astiakaappi, samoin länsisaksalainen *Schaft* (Kluge—Götze s. 647). Lehdekset on ladottu kaappiin vain paljon aikaisemmin kuin kirjat tai porssiini.



Kuva 5. Kuupano eli nappu. Alavieska, KM. Kuvassa 6 merkki 1 ja 4.

8. Siirryttäessä lehdesniityltä varsinaiselle niitylle, *nurmelle* tai *nevalle*,²⁰ heinäntekoon herättävät huomiota pienten heinäerien nimet siksi, että niistä kuten lehdeseristäkin useimmat ovat lainasanoja, sekä vanhoja esihistoriallisia että keskiaikaisia: *aami*, *häkki*, *kuupana*, *kämsy*, *mitta*, *nappu*, *parmas*, *ruko*, *saatto* ja *takka*. Tämä tuntuu varsin omituiselta. Ovatko germaanit tehneet täällä lehdeksiä tai heinää? — Eivät. Mutta heillä on ollut mitä suurin mielenkiinto muinaisten itämerensuomalaisten lehdes- ja heinäsattoon. Asiaa valaiskoon seuraava katsaus.

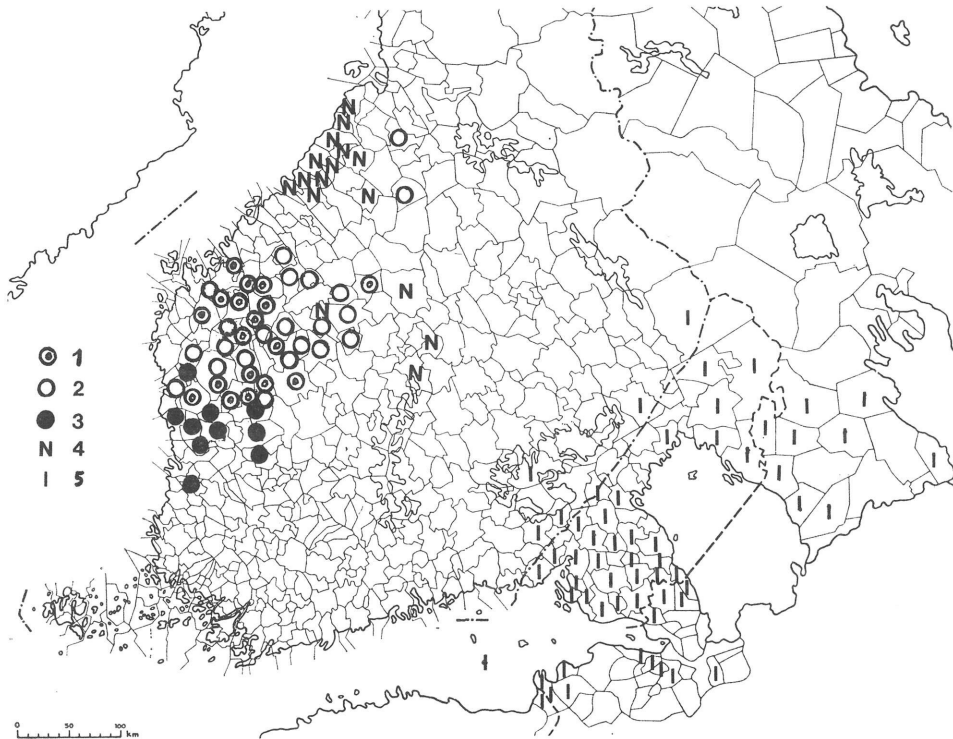
Kun niittorintama lähti nevalle, rantanurmella tai niittyraiviolla liikkeelle, oli kullakin oma *etu* eli *laes*, jolta heinä katkaistiin viikatteen harkitulla heilahduksella. Jos heinikko oli tiheä, syntyi edun reunaan melkoinen *laespää*. Ellei maaperä ollut märkä, laespäät hajotettiin haravalla koko edulle kuivumaan. Sängellä luoko kivahti, minkä jälkeen se haravoitiin alueen pituisille *karheille* eli *palteille*.

Tästä alkoi heinäyksiköiden muodostaminen. *Haravamies*, joka tavallisesti oli nainen, veteli taputellen haravalla karheesta heiniä jalkaansa vasten ja muodosteli kasaa, jossa heinät olivat limittäin lähinnä haravan lavan suuntaisia. Jos karhe oli hoikka, ei siitä yhdellä haravan otoksella tullut kyllin kookasta palaa jalkaa vasten. Siksi haravamies siirsi palaa jalallaan eteenpäin ja liitti siihen uuden otoksen. Jos karhe oli ylen ohut, haravamies lykkäsi ensin karhetta haravalla kokoon ja alkoi sitten taputella kasaa sopivaksi palaksi. Näin syntyi *lapo* (*lappo*, *laponen*) elisellinen määrä järjestyneitä heiniä, jonka saattoi nostaa toisen käden ja haravan välissä sopivasti erilleen ja jonka sekä pituus että korkeus oli sama kuin haravanlavan eli noin yksi kyynärä.

Lapo, *lavos* jne., josta on käytetty myös nimityksiä *kämse*, *kätäys*, *leve*, *syls*, *yskä*, aikaisemmin todennäköisesti myös *parmas*, oli pienin ja samalla tarkka heinämittayksikkö. Ruotsiksi siitä on käytetty nimiä *fång*, mr. *fang*, *kämsa* ja *kämma* («så mycket hö som kan på en gång 'kammás' ihop med räfsan»)²¹ Kun näitä nosteltiin pari kolme tai useampia päällekkäin, syntyi *ruko* tai *saatto* ja näistä *takka*, joiden koko

²⁰ Näiden niitty-merkityksestä ks. Lauri Kettunen, Suomen murteet III B (Helsinki 1940) s. 293—294, myös kartta 170.

²¹ Sam Owen Jansson, *Måttordbok* (Stockholm 1950) s. 105.



Kuva 6. *Kuupano* (1—3), *nappu* (4) ja *saatto* (5) -sanojen levinneisyyskartta. *Kuupano* 1 on reiällinen heinälapo, 2 yleensä 'yöksi kasoiksi koottu heinä' ja 3 'iso heinäkasa'. *Nappu* (4) on reiällinen.

tarkoin tunnettiin. Nämä erät sellaisinaan tai pari yhteen asetettuna muodostivat sen yksikön, joka sapilailla tai takkavitsalla kannettiin talvisäilöön: *keכון*, *kuhjaan*, *pielekseen*, *sauraan* tai *suovaan*. Heinän kokoajat laskivat, montako takkaa tai saattoa kuhunkin keכון tuli.

Suora työsarja niitokselta keכון ei käynyt päinsä sateisella säällä eikä märillä luhdilla tai nevoilla puhumattakaan vesiheinän korjuusta, mikä entisaikaan näyttää olleen varsin huomattava osa talvirehun keruusta. Tarvittiin erityinen korsien kuivatusvaihe, jossa alkukimppu oli sama kuin juuri kuvailtu lapo eli leve. Kun sade uhkasi tai kun heinää ei voitu jättää vesilikoiselle sängelle kuivumaan, nostettiin lapo pystyyn mättäälle ja taivutettiin käden ympäri kaarelle, joten asetelman keskelle jäi reikä, kuivattava tuuliaukko, mikä esti mehevänkin heinäkasen kokoon painuessa lämpenemästä ja siten pilaantumasta. Näin syntyi *kuupano* (kuva 5) eli *nappu*. Vanhan kansan määritelmän mukaan »hyvä kuupano on kuin istuva koiras» (Nivala). Koottaessa kuupanot leväytettiin ja nostettiin haravalla ruoiksi ja edelleen takoiksi talvivarastoon kannettavaksi. Rantaan kiskottu vesiheinä — kaisla, korte, ruoko, sara — kuupanoitiin ahteelle, ellei sitä voitu levittää kentälle kuivumaan. Viimeksi reikäkuupanot ovat säilyneet käytössä karjavaltaisella suurten ne-

vaniittyjen Pohjanmaalla (kartta 6:1, 4). Milloin kysessä oli puolikuiva luoko, saatiin vähätöisempi heinien kuivaus- tai yöasento siten, että lapo vedettiin näin jalkoterälle, minkä jälkeen jalka, päkiää hiukan kohottaen, vedettiin alta, joten maata vasten jäi aukko.²²

Lapoja ja lepeitä saatettiin myös asetella ristiin höllästi päällekkäin. Näin syntyi *ristiruko* eli *saatto* (kuva 6:5). Jälkimmäisestä pari kenttätietoa: »Yöksi tai sateen uhatessa . . . haravalla kerätään säiriä vasten kasa heinää; tällöin ne menevät limittäin, syntyy *leve*. Saatto syntyy, kun lepeitä asetetaan päällekkäin ristiin. Sateen uhatessa *valvotaan* saatto, lyödään sen päällystää haravalla tiiviimmäksi ja sivut tasoitetaan. Jos heinää oli paljon eikä ollut odotettavissa sadetta tai kovaa kastetta, saatettiin heinä jättää *pitkälle saatolle*, pitkään kasaan. Saatot tehdään tavallisesti yhteen suoraan riviin, varsinkin saralla» (Matti Ahola, Koivisto). »Jos sateinen sää näyttää tulevan, kootaan heinät *karheelta saatoiksi*. Saatto tehdään siten, että heiniä asetetaan ristiin päällekkäin muutamia *lepeitä* (haravallisia). Saaton pää tehdään suippo.» (Veikko Ruoppila 1932, Pyhäjärvi Vpl.) — Jos sadetta ei tullut, voitiin saatto sellaisenaan kantaa sapilailla pielekseen. Isäntä piti huolen laskelmasta, montako saattoa tai rukoa oli saatu talvivarastoon. Suurilla niityillä piirrettiin kullekin takalle tai sapilaskuormalle uurros pirkkaan tai ladon seinään.

9. Näin heinä määrä oli tarkoin tiedossa, mikä oli tärkeätä kahdesta syystä: oli laskettava, montako elikkoa voitiin ottaa talven selkään, mutta ennen kaikkea oli saatava varastoon ja tiedettävä se lehdes- ja heinä määrä, joka oli juuri näissä mitoissa suoritettava rehuverona vallanpitäjille. Rehun puutteessa elikko voitiin tappaa ja syödä, mutta verot oli joka tapauksessa maksettava. Niin kauan kuin germaanisista kosketuksista on ollut, suomalaiset talonpojat ovat maksaneet verorehua valtaportaan hevosten ja karjan ruokkimiseksi yli pitkän talven. Millaisia vanhimmat suhteet ovat olleet, sitä olen yrittänyt kuvaila Virittäjän kirjoituksessa »Kihlakunta» (1959, s. 259—274). On mielenkiintoista panna merkille, että vanhimmilla työkaluilla on vanhat omaperäiset nimet, *kampi*, *kärkö*, *sapuri*, *vesuri* ja *viikate*, samoin suuremmilla talvivarastoilla, *keko*, *kuhja*, *pieles*, *saura* ja *suova*, mutta välialueen erillä, joita tarvittiin veron maksussa, on melkein poikkeuksetta vanhat germaanisiperäiset nimet. Tämä osoittaa, mitä kieltä verottajat puhuivat.

Rehuveron maksu jatkui vielä 1500-luvulla, joten myös asiakirjatietoja on saatavissa. Silloin maksettiin — kuvaavaa kyllä — kestitys-, kinkeri-, linna- ja ruokaruotsiheiniä (*gästning-*, *gingerds-*, *rokarossij-*, *slättshö*).²³ Pienin julkinen verottajan käyttämä heinämitta 1400- ja 1500-luvulla oli Ahvenanmaalla *fång* 'sylys', Länsi-Suomessa *äm*, suomeksi *aami* ja Itä-Suomessa *sothor* (pl.) ja *parm*, suomeksi *saatto*

²² A. J. Hirsjärvi, Suomen kansanomaiset heinän ja viljan ulkokuivatus- ja -säilytysmenetelmät (Helsinki 1934), s. 13—15; Toivo Vuorela, Heinäntecosta Etelä-Pohjanmaalla. Kansatieteellinen Arkisto II 3 (Forssa 1937), s. 26.

²³ Väinö Voionmaa, Suomalaisia keskiajan tutkimuksia (Porvoo 1912), s. 253—280, 340—47.

ja *parmas*.²⁴ Kaikissa lähtökohtana näyttää olleen se määrä heiniä, jonka haravamies nosti edellä kuvaillulla tavalla karheesta syliinsä, siis noin kuutiokyynärä kuivaa rehua.

Seuraava mitta verokirjoissamme on *draga*, *dragu*,²⁵ *dräpling*.²⁶ Siitä on keskiajalla Suomessa käytetty kymmenysveroterminä myös nimeä *sprutefangh* (høø), *sprota fangh* (REA, s. 586), mikä nykykielellä kuuluisi *språtefång*²⁷, raippasylys, jota suomessa tarkoittaa *takka*, selässä takkavitsalla kannettava heinäkimppu. Veroja maksettaessa takkavitsa tai niputusköysi oli tietysti määrämittainen. Näin esim. vielä 1578 Isonkyrön pappilassa oli tihunnin suorittajia varten erityinen fange-hö reep.²⁸ Tästä saatiin myös tavallinen niittypälvien kansanomainen pinta-alamitta, *takanala*, verokirjoissa vastaavasti *dragu*, kuten Etelä-Karjalassa 1551.²⁹ Suurimpia veroeriä olivat *kappel-*, *kapper-* eli *sommarlass* ja tätä kookkaampi *gingärds-*, *skatt-* eli *winterlass*.³⁰ Suomalaisessa kielenkäytössä näitä on viimeksi vastannut häkki, *kesähäkki* ja *talvihäkki* tai *-kuorma*; Pohjois-Karjalassa myös *vetämä* (Ilomantsissa käräjillä 1732 *wätämä*).³¹ Edelliseen mahtui Keski-Pohjanmaalla tiukkaan poljetuna 4—5, jälkimmäiseen 8—10 takkaa. Matala ja kapea kesähäkki tunnettiin myös nimellä *kärrihäkki*.

Maakunnittain yksiköistä kehittyi erikoisia mittoja, koska mitta oli sitä suurempi, mitä kauempana veronkantopitäjä sijaitsi kulutuskeskuksesta. Vähäisen Porvoon mitta oli suurempi kuin hallintokeskusten Viipurin tai Turun puhumattakaan

²⁴ Aulis Oja, *Hömätt. Kulturhistoriskt Lexikon för nordisk medeltid VII*, p. 301.

²⁵ K. R. Melander, *Muistiinpanoja Suomen mitta- ja painosuhteista 15-sataluvun loppupuolella ja seuraavan vuosisadan alulla. Historiallinen Arkisto XI* (Helsinki 1891), s. 120—121.

²⁶ Jaakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelistaa vastaan v. 1555—1556. *Todistuskappaleita Suomen historiaan V* (Helsinki 1894), s. 193. Tästä verosta käytettiin tuolloin (1550-luvulla) Uudellamaalla nimeä *gäffvehöö*, antiheinä.

²⁷ Olav Ahlbäck, *Prästrätten i Kyro och Tavastland. Historisk Tidskrift för Finland 1958*, s. 64; tämä termi on usein käännetty väärin »puuväliksi» ja luultu sen tarkoittavan samaa kuin karjalainen heinähaasian osa *puuväli*, *-keski*, *sankaväli*, esim. O. A. Forsström, *Suomen keskiajan historia* (Jyväskylä 1898), s. 548; E. A. Virtanen, *Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia II 2* (Porvoo 1938), s. 145. Puukeski on ollut suurempi: Ilomantsin käräjillä 1732 »Pukäski, winterlass», tarkemmin ks. Ilmari Manninen, *Pohjoisen Karjalan vanhanaikainen talous* (Helsinki 1922) s. 150.

²⁸ J. Cederlöf, *Det finländska prästerskapets ekonomiska ställning intill sjuttonde seklet. Sv. Litteratursällskapet i Finland 239* (Helsingfors 1934), s. 115.

²⁹ Väinö Voionmaa, *Suomen karjalaisen heimon historia* (Helsinki 1915), s. 306. Voionmaa on kääntänyt »dragun» kuormaksi, Melander vetonuoraksi. *Dragu*-nimitys selittyyne siitä, että heinätakka *vedetään* (1556: *drage i hop [med] ett rep*. Melander, *mt.* s. 123) tiukaksi kimpuksi silmukalle käännetyllä takkavitsalla, jossa on kolme osaa: pitkä (pihlajainen) selkä, jatkona punottu vitsa silmukoineen ja silmukan jatkona vielä lyhyt sapor eli *hökölin* (Nivala). »Vetäminen» oli tärkeä yhteissuoritus. Työvaihe kävi näin: Kun takka oli valmis, *kantaja* työnsi teräväksi vuollun selän tyvipään takan alitse. Toisella puolen takkaa seisova *antaja* tarttui tyveen, veti sitä puoleensa niin paljon, että vain vitsa jäi näkyviin kantajan puolella, minkä jälkeen antaja taivutti tyven takan yli kantajan käteen, joka pisti tyven vitsan silmukkaan. Nyt kantaja alkoi vetää tyvestä ja antaja päinvastaiseen suuntaan saporosta. Kun kimppu oli kyllin kireällä, työnsi kantaja tukun heiniä suuteeksi tyven ja silmukan väliin ja kiskaisi sitten takan hiukan kallelleen, mistä asemasta se oli helpoin kohauttaa antajan avustamana hartiolle. (Nivala).

³⁰ Oja, *mt.*

³¹ Manninen, *mts.* 150.

Tukholman mitoista.³² Näin veronkantaja hankki palkkansa: kantoi maakunnallisen mitan mukaan, tilitti keskuksen pienemmällä mitalla. Niinpä draguun meni paikoin kaksi, paikoin neljä parmasta tai aamia; sommarlass sisälsi neljästä kuuteen, skattlass 12:sta 16:een parmasta heiniä.³³

10. Kuvaava on parmaan kehitys. Se on laina germaanisesta kantasanaista *barma- 'povi, rinta, syli' (SKES s. 494). Suomessa siitä tuli myös monenmoinen »syylimitta» ja heinäveroyksikön nimenä se lainautui *parm*-muodossa takaisin ruotsiin, kuten muutamat muut suomalaiset verotermit: *kappa*, (*käppi*, *cappi* raudan mittana jo 1293),³⁴ *kylmit*, *kypseraha*, *oravas*, *suitsu* (1345 *sudzsi*, REA s. 69), *vakka*. 1500-luvun verokirjoissa *parmas* on heinäyksikkönä määritelty tarkoin. Viipurin läänissä siitä 1556 mainitaan: »ett p(ar)mas är så stortt, som man kan drage i hop ett rep 4 famp(nar) långtt j kårsuis, Och opbäres till Slotett medh för:ne Rep.»³⁵ Kuutioksi muodostettuna olisi kukin sivu ollut 1 1/2 kyynärää (n. 90 cm) ja koko tilavuus 4 1/2 kuutiokyynärää, minkä määrän kuivia heiniä mies voi nostaa syliinsä. Suunnilleen samansuuruinen veroheinäparmas oli Savossa 1555—56: »Aff huar helskatth Höö 2 sothor och 4 sothor gör 1 parmas».³⁶ Jos saatto oli tehty kahdesta päällekkäin asetetusta lapoosta, niin saatiin parmaan tilavuudeksi noin 5 knr³. Hämeessä Päijänteen ympäristön pitäjissä kinkerihäkki sisälsi 12 parmasta heiniä, muualla Hämeessä 16 ja kesähäkki 6 parmasta. Jos oletamme, että uloimassa Hämeessä Päijänteen ympäristössä vallitsi vanha tapa, niin saadaan parmaan suuruudeksi jälleen 4 1/2 kuutioknr. 1500-luvulla näet Hämeessä »(skatthö-) lasset skuldhe vara två fampna length, ffamps brettth och höghet thet fylltes med 4 godha draghen».³⁷ Siis 54 kuutioknr. Hämeen keskuksessa *parmas* on samaan aikaan voinut olla odotuksenmukaisesti pienempi, koska niitä verokuormaan meni 16. Hiukan ulompana linnasta Sääksmäen verokirjassa 1568 sanotaan, että *parmas* mitattiin kahdeksan kyynärää pitkällä köydellä.³⁸ Mitta oli siis kaksi kyynärää pitempi kuin Viipurin mittaköysi ottaen huomioon, että Keski-Hämeessä mittaköysi kiristettiin vain kerran parmaan ympärille eikä ristiin kuten Viipurin keskuspaikassa. Mutta kaukana Raja-Karjalassa, Salmassa ja Suistamolla, sidottu *parmas* oli 1600-luvulla lähes kuorman suuruinen. Käräjillä valitettiin, että arentaattori vaati heiniä »större lass än 1 reep Parmas».³⁹ Rehumittana *parmas* on elänyt murteissa nykyiseen aikaan saakka (kuvassa 7: 2—4).

Esimerkit osoittavat, miten tarkoin mitoitettuja heinäveroerät olivat. Siksi oli tarpeellista, että molemmat puolet väärinkäsitysten välttämiseksi pyrkivät käyttä-

³² Kustaa] Vilkuna, »Maksetaan Porvoon mitalla». Kotiseutu 1935, s. 63—64.

³³ Melander, mts. 123—124.

³⁴ K. F. Söderwall, Ordbok ö. sv. medeltids-språket, Supplement I (Lund 1953), s. 391; Hellquist, mts. 444.

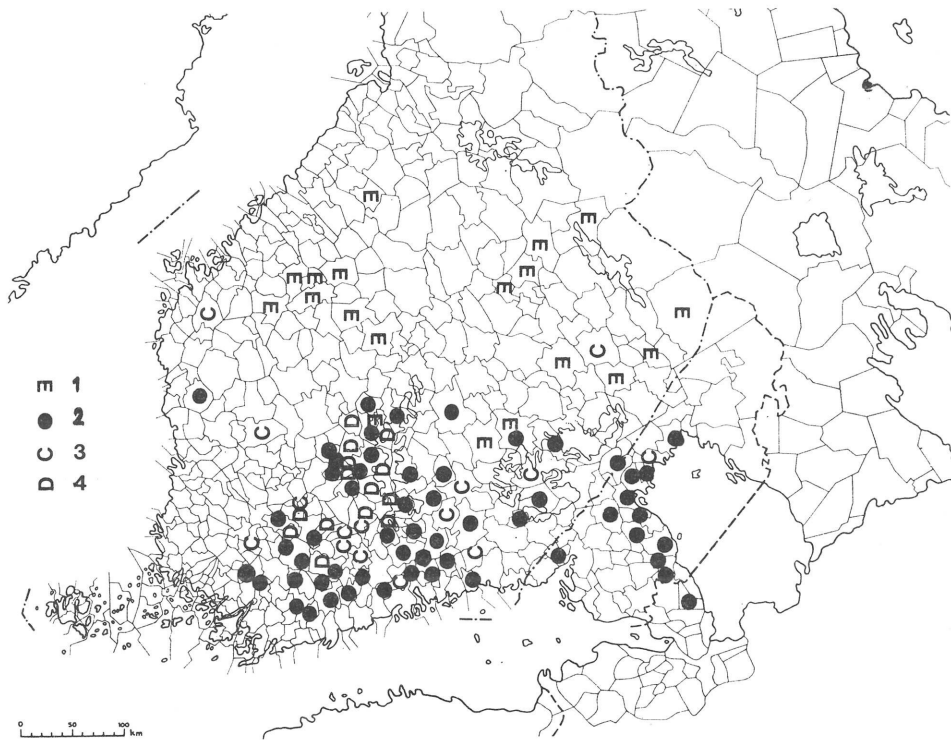
³⁵ Melander, mts. 120.

³⁶ Adolf Iwar Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder III (Stockholm 1849), s. 285.

³⁷ Arwidsson, mt. VI (1853), s. 212.

³⁸ Melander, mts. 120.

³⁹ Manninen, mts. 150, nootti 4.



Kuva 7. *Mitta* ja *parmas* -sanoja on käytetty rehumittoina. Alueella 1 *mitta* on tarkoittanut noin 20 kupoa eli 9-kyynäräisen köyden verran ruisolkia; 2 *parmas* '12—20 kupoa eli 2 syltä tai 9 knr pitkän köyden verran olkia'; 3 *parmas* 'olkimitta', ei tarkemmin määriteltä; 4 *parmas* '3 knr (= syli) lehdeksiä kanttiinsa' («lehtoparmas»).

mään mahdollisimman paljon myös samoja yksikkötermejä. Siinä oli kyllin syytä yhteisten termien lainaten omaksumiseen. Verot ovat aina olleet affektipitoisia asioita, joten on luonnollista, että veroparseleiden nimet lainautuvat kantajan kielestä maksajan kieleen, joskus myös päinvastaiseen suuntaan.

Kun verottajat olivat eri osista kotimaastaan lähtöisin, saattoi syntyä myös paikallisia alueita, kuten *saatto* itään, *ruko* länteen. Mielenkiintoinen on *nappu* (kuva 6:4). Keski-Pohjanmaan keskiosiin tultaessa germaanisiperäinen *kuupana* vaihtuu muinaisvenäläiseksi *napuksi* (< mv. *snop*). Samalla on tultu ns. »Kymmenen virran maaan», sille osalle Pohjanmaan rannikkoa, jonne karjalais-novgorodilainen nautinta-alue keskiaikana ulottui. Keskipohjalainen heinänappu on reikäkuupanon tarkka asiavastine. Myöhempää lainakerrostumaa lienee itäsuomalainen *naappu* 'viljalyhteistä koottu käsekeko, auman olkipeite, pellavakäärö' (SKES s. 362).

11. Näitä kulttuuri- ja sosiaalhistorian kannalta arvokkaita termejä on mielenkiintoista edes lyhyesti tarkastaa lähtöpaikallaan ensiksi siinä toivossa, että Suomen periferiassa pitkään vanhoillaan säilynyt perinne voisi valaista lainantajan sano-

jen historiaa ja toiseksi etsiä vastausta kysymykseen, mistä ovat lähteneet ne herrat ja kuninkaat, jotka ovat suomalaisilta veroja kantaneet ja samalla istuttaneet paljon omaansa itämerensuomalaisten kulttuuriin.

Hellquistin mukaan *såte* kuuluu *sitta* verbiin, mikä saa luonnollisen selityksen, kun muistamme, miten kuupano tehtiin: heinälapo käännettiin istumaan kuin koira, siitä tuli istukka. Samoin selittyy vastaava Ylä-Ruotsin murteiden *volm*, *vålm*, joka kuuluu verbiin *vålva* 'holvata, kääntää kaarelle' (Hellquist, s. 1365). Ruotsissakin on siis joskus *såte*- ja *volm*-alueella tehty samanlaisia kuupanoita kuin Suomessa, vaikka siitä ei ole käytettävissämme muuta tietoa. Samasta heinäasetelmasta lähtien rohkenemme liittää yhteen ruotsin murreosan *küve* 'hösäte' jne. (ks. Rietz s. 368 a) sekä verbin *küva* 'kukistaa, voittaa, masentaa, taivuttaa alas'. Heinälapoo on taivutettu kuupanoksi. Ruotsin murteissa *kuve* tarkoittaa enimmäkseen heinärukoa, mm. Pohjois-Taalaissa *kuve* on kuusi yhteen nostettua lavosta (*kämma*)⁴⁰ samaan tapaan kuin Suomessa *kuupano*-sanana levinneisyysalueen eteläräjällä Pohjois-Satakunnassa ja Suupohjassa (ks. kuva 6:3); näin erityisesti *ristikuupano*.⁴¹ Pienin *kuw* (liten spetsig hög av hö) näyttää viimeksi säilyneen Länsi-Götanmaalla (Rietz p. 368 a). Muinaispohjoismainen perusmuoto olisi T. E. Karstenin mukaan ollut **kuþan* (**kuþan*),⁴² jonka suomen »kuupana» olisi uskollisesti säilyttänyt myös asian kannalta.

Tässä yhteydessä tekisi vielä mieli kysyä, eikö ruotsin *stack* voisi olla teonnimi ja sellaisena kuulua verbiin *sticka*, toisin kuin esim. Hellquist on epäillen ajatellut (s. 1060). Suomeksi *stack* voitaisiin silloin kääntää sanalla »pisto». Suomessa viljalysteistä on riihessä tehty parsille kolme tai useampia *pistoja*, mutta silloin on ollut kyseessä vain pystyyn pistäminen riviksi määräparsille. Vastaavasti Etelä-Ruotsin murteissa *stack* on tarkoittanut lyhteistä pystyyn pisteltyä suurta kuhilasta, Gotlannissa sen nimi oli *starauck*⁴³ (= takkaroukku). »Heinäpistossa» olisi kysymys toisenlaisesta pistämisestä. Ruotsissa *stack* tarkoittaa paitsi kookasta heinärukoa myös erityisesti suovaa eli kekoa, siis virven ympärille nykyisen heinäseipään tapaan pisteltyä ja poljettua heinävarastoa. Suomessa taas *takka* ja *taakka* on aina kannettava, kooltaan tarkoin tunnettu heinäyksikkö. Mistä tämä ero? — Läntistä takkavitsalla kantamismenetelmää vanhempi tapa on ollut kantaa heinät kokoon sapilailla, jolloin tehtävässä oli kaksi henkilöä yhden asemesta. Kun kyseessä oli lyhyt ja kuiva luonnonniityn heinä, niin korret kannettaessa helposti varisivat eikä kasa muutenkaan aina pysynyt hyvin koossa. Siksi kasan läpi pistettiin ennen kuin kantajat tarttuivat sapilaseipäisiin, erityinen *rukotikku* (Liminka, Piippola), *-pihtä* (Kemi), *-suila* (Savo), *pisa* (Impilahti).⁴⁴ Tilapäisten ohella oli raudasta kauniisti taottuja

⁴⁰ Ola Bannbers, På slogmyr och lavhed. Svenska kulturbilder VI (Stockholm 1930), s. 270.

⁴¹ Vuorela, mts. 26.

⁴² Karsten, Beröringar mellan svenskt och finskt folkspråk i Finland med särskild hänsyn till Österbotten. Folkmålsstudier IV (1936), s. 537.

⁴³ Laid, mts. 78, 80.

⁴⁴ Hilja-Esteri Kupiainen, Tärkeimmät kansanomaiset heinäntekovälineemme. Kotiseutu 1934, s. 126—127.

kierteisiä piikkejä. Ilmeisesti pihtä oli myös mitta, jolla määrättiin sapilastakan suuruus. Tähän viittaa Lönnotin sanakirjan merkintä *suila* = *suivero* 'lång stör, hvarmed hösåtar undersökas', Gananderilla 1787: »*Suivero* l. *suila*, ruko pijkki, en pijk, at sticka genom hösåten» (III, 76 a); Renvall: »*Suivero*, baculum quo acervos foeni percontari solent.» Kun sapilaille nosteltu saatto tai ristiruko tai -kuupano oli näin »pistetty», siitä tuli takka, mistä sana suomessa siirtyi kantamuksen nimeksi, koska lähin seuraava toimenpide oli kantaa takka kecoon tai pielekseen. Stack on ollut aivan ilmeinen skandinaavisten verottajain heinäyksikkö. Sellaisena se on viikinkien tai normannien kielestä lainautunut myös englantiin, kirjallisia tietoja siitä on jo keskienglannista (1066—1500).⁴⁵ Sielläkin kannettiin ratsuille ja karjalle heinäveroa. Alkuaan se olisi teonnimi kuten *hugga*: *hö*, *hauen*: *Heu*, *mähen*: *Mahd* 'heinä, niitty', *niittää*: *niitto*, *niitty*, *slå*: *slog-* (myra), *våloa*: *volm* yms.

12. Kaikille edellä mainituille germaanisille lainasanoille ovat lähimmät vastineet tavattavissa muinaisruotsissa ja sitä edeltäneessä skandinaavisessa kielimuodossa. Muutamissa tapauksissa alueen voi supistaa vanhaan Götanmaahan, goottien alkukotiin. Sellainen on vepsään saakka levinnyt ims. *saatto*, *saato*, joka myös aikanaan on ollut tarkka heinämitta, mistä saatiin tavanmukainen niityn pinta-alamitta, kuten vielä Gananderilla: »kolmen *saon* heinämaa» (SKES s. 942). Ruotsissa *såte* on nimenomaan vanha Götanmaalla käytetty termi. Sen synonyymi on yläruotsalainen *volm* (Hellquist, s. 1144, 1365). Samoin *roukun* lähde r. *rök* on eteläruotsalainen, lähinnä gööttalais-gotlantilainen termi.⁴⁶ Jos sana olisi lainattu suoraan Gotlannista, odottaisi äänneasua **raukku* — jo muinaisgotlannissa *raukr* —, joten on lähdeettä vanhemmasta muodosta **ruk*, jollaisen asun otaksutaan olleen muinaisskandinavian ja m:n välillä.⁴⁷ Ja mikä mielenkiintoisinta: ruotsin rök-sanalla on haasiamaisen kuivatustelineen merkitys vain Itä-Götanmaan ja Smöölannin murteissa.⁴⁸

Lainanantajakielen aluetta rajoittava sana on myös *lammas*. Se on ollut parhaita tukipylväitä puhuttaessa goottilaisista lainoista ims. kielissä, koska Wulfilan raamatussa 300-luvulla on sekä kreikan *próbaton* että *árēn* käännetty sanalla *lamb* eikä esim. jollakin *får* tai *Schaf* -sanan vastineella. Vain ims:ssa ja gotlannin kielessä *lamm(as)*-sanalla on nykyisin aikuisen lampaan merkitys, muissa germ. kielissä merkitys on 'karitsa'. Kuitenkin Itä-Götanmaan murteissa *lamm* aikoinaan näyttää myös merkinneen aikuista uuhia.⁴⁹

Vielä mainittakoon kolme vanhaa lainasanaa, jotka ovat puuttuneet gootin kielestä — niiden sijassa on toinen oma sana — mutta jotka on tavattu muinaisskandi-

⁴⁵ Ernest Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language II* (Amsterdam 1967), s. 1501.

⁴⁶ Levinneisyyskartta: Laid, mts. 79.

⁴⁷ Karsten, Finnar och germaner. *Folkmålsstudier IX* (1943), s. 468.

⁴⁸ Laid, mt. liitekartta 5: 4.

⁴⁹ Manne Eriksson, *Ett belägg på ordet lamm i bet. 'vuxet får' från Östergötland? Scandina-
navica et Fenno-ugrica. Studier tillägnade Björn Collinder den 22 juli 1954* (Stockholm 1954).

naviassa. Ne ovat *aura*, *kaura* ja *kuningas*. Vanha auratyypimme ja ims. *aura*-sanan äänneasut johtavat Etelä-Ruotsiin, kuten olen toisessa yhteydessä osoittanut.⁵⁰

13. Edellä esittämäni on hyvässä sopusoinnussa uusimman arkeologisen tutkimuksen kanssa edellyttäen kuitenkin, että kielelliset germaaniset kosketukset siirretään ajassa huomattavasti kauemmas taaksepäin kuin mitä yleensä on totuttu olettamaan; alku on siirrettävä ensimmäiselle esikristilliselle vuosituhannelle, ehkä toiselle saakka. Enää ei ole syytä puhua itämerensuomalaisten siirtymisestä idästä samoten germaanien naapuruuteen johonkin Itämeren itäpuolelle, vaan on puhuttava germaanisen kansan tai heimojen ekspansiosta »kantasuomalaisten» keskuuteen: kehittyneet miesjärjestöt alistivat muinaiskylät jo varhain verovelvollisikseen samaan tapaan kuin myöhemmin oli lapinkylien laita tai kuten syrjäänit ovat tehneet samojedien kotakunnille, venäläiset syrjääneille jne., viimeksi myös siirtomaiden valtiaat alkuauskaille. Voimakkaampi käytti heikompa hyödykseen. Germaanimainen vallassluokka eleli vuosisadat itämerensuomalaisten parissa kestitysveroa nauttien. Järjestöt saattoivat luoda suhteellisen itsenäisiä alueita, joille toisten ryhmien pääsy estettiin. Kullakin oli oma nautintamaansa. Kielellisesti vallanpitäjät saattoivat muutamassa sukupolvessa yhdentyä enemmistöön. Mutta uusia vallanpitäjiä ja uusia kulttuurivaikutuksia saapui samalta suunnalta jatkuvasti. Hallintoyhteys Suomessa päättyi vasta 1809, sen sijaan kulttuurikosketukset jatkuvat edelleen vilkkaina.

Pitkäaikaisen symbioosin ansiosta on kulttuuri- ja sanalainoissa useita eri kerrostumia. Esim. verotermien joukossa *aami*, r. *âm* on keskiajan latinasta (*ama*) pohjoismaisiin kieliin saatu nestemitta, alkuaan vesi- ja viiniastia (Hellquist s. 1420). Jossakin vaiheessa tietty heinä määrä on laskettu samanarvoiseksi kuin aami viiniä, jolloin merkitys saattoi siirtyä heinäveroyksikön nimeksi. Germaanisperäisen *mitta* sanan varhaisiin merkityksiin suomessa kuulunee '20 olkikupoa' (kuva 7:1). Kyseessä saattaa olla juuri se määrä olkia, jonka vieraileva kestitysveroseurue, esim. 20 miestä, tarvitsi kinkeri- ja yökunnassa vuodeoljikkeseen; myöhemmin olkimitta vietiin verona linnaan nihtien ja huovien vuoteiksi. — Mutta mitä kertovat esi-neelliset muistomerkit?

14. Pronssikauden alkaessa n. 1500 eKr. muuttuu Suomessa esineellisen kulttuurin kuva pääpiirteissään skandinaaviseksi. Kosketuskohtia on jo kivikaudella, mutta vasta pronssikaudella koko läntisen rannikkovyöhykkeen alue Helsingistä Pohjankyröön liittyy saumattomasti skandinaaviseen kulttuuripiiriin.⁵¹ Nykyisen Tanskan ja Etelä-Ruotsin alueella elettiin tuolloin rikasta ja esineistöltään korkeatasoista loistoaikaa. Kyettiin myös purjehtimaan meren yli, kuten monet laivan-kuvat osoittavat. Sieltä lähtenyt ekspansio ei tietenkään levinnyt asukkaista tyh-

⁵⁰ Aura, vannas ja ojas. Kalevalaseuran vuosikirja 48 (Helsinki 1968), s. 114—116.

⁵¹ C.-F. Meinander, Die Bronzezeit in Finnland. SMYA 54 (Helsinki 1954), mm. s. 66—88; 118—120, 196—209.

jään »itämaahan», vaan paikallisen väestön piiriin, joka oli siirtymässä kivikaudesta metallikauteen ja samalla hiljalleen viljelevän talouden piiriin. Tuo aika Suomessa tunnetaan Kiukaisten kulttuurivaiheena (n. 1600—1300 eKr.).⁵² Sillä oli laaja levinneisyys Viipurin lahden suulta Ahvenanmaalle ja Etelä-Pohjanmaalle saakka sekä runsaasti liittymäkohtia sitä ajallisesti edeltäneisiin kampakeraamiseen ja vasarakirveskulttuuriin, joten mistään kansallisesta katkosta ja kokonaisen uuden kansan tulosta ei voida puhua. Kampakeraamista kulttuuria on levinneisyyden perusteella yleensä ajateltu suomensukuisten kansojen luomaksi. »Näin tulkittuna Suomen läntinen pronssikausi merkitsisi skandinaavisen kulttuurin voimakasta ekspansiota suomensukuisten väestön keskuuteen.» Näin arkeologi Unto Salo, joka edelleen on huomauttanut, että kyseessä ei voine olla mikään suurimittainen muuttoliike mutta eivät liioin pelkät kaupalliset kontaktit.⁵³ Näiden väliin asettuvat kuvailemamme paikallisnautintaa ylläpitäneet pienet miesjoukot ruhtinaineen (< germ. **druhtina*-) ja kuninkaineen (< germ. **kuningaz*). Rahvas jäljitteli mielellään yläluokkaa ja panttivangit, *kihlät*, toimivat hyvinä välittäjinä. Siinä oli parhain mahdollinen tilanne asia-, esine- ja sanalainojen yhdensuuntaiseen leviämiseen. Se antaa myös entistä luontevamman kuvan vanhoista suomalais-germaanisista suhteista, alkuasukkaista ja verottajavaltiaista. On lähdettävä siitä, että ennen täydellistä yhdentymistä johtava luokka on pitkään ollut kaksikielistä, mitä kauan säilytti johtomiesten kosketus vanhaan skandinaaviseen rintamaahan. Kaksikielisyys vaikutti mullistavasti koko ims. äännesysteemiin.⁵⁴

Kun tästä näkökulmasta lähtien poimitaan tunnetuista germaanisista lainasanoistamme erilleen varsinaiset vaeltavien kansainvälisten kulttuuriuutuuskien nimet, niin voitaneen sanoa, että useat muut ovat vain kielellisesti itämerensuomalaisiin yhdentyneeltä valtiasluokalta jääneitä superstraatteja, mikä monissa tapauksissa selittää sen omituisen seikan, että vanhan ims. käsitteen nimen rinnalle on tullut uusi germaanisperäinen nimitys. Näin etenkin kaikessa siinä, mikä on koskenut verotusta in natura. Tyypillisiä veroparseleiden nimiä ovat esim. *kalpei*, *lammas* ja *nauta* (vrt. vasikka, uuhi ja lehmä), *pöysti*, *liikkiö*, *muru* ja *kinkku* (vrt. kohtalo, lapa, reisipaisti), *liina* (vrt. pellava), *siika*, *silli* ja *silakka* (vrt. haili, kilo, räापys), *liima* (vrt. tymä), *mako* (vrt. juomuri), *raha* (vrt. nahka, turkis), alkuaan veronahka, joka kuten pöysti⁵⁵ on myös tyypillisesti vain pohjoismaisista lähteistä ja täältä lainattuna tunnettu sana (mr. *skrā* jne., Hellquist s. 954—955). Samasta superstraatien näkökulmasta olisi syytä tarkastella balttilaisia lainoja itämerensuomalaisissa kielissä sekä kelttiläisiä ja latinankielisiä lainoja germaanisissa kielissä.

⁵² C.-F. Meinander, Die Kiukaiskultur. SMYA 53 (Helsinki 1954).

⁵³ Unto Salo, Itämerensuomalaisten kielten varhaisimmat germaaniset lainasanat esihistorian näkökulmasta. Kalevalaseuran vuosikirja 49 (1969), s. 223.

⁵⁴ Lauri Posti, From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. Finnisch-ugrische Forschungen 31 (Helsinki 1953), mm. s. 6—7, 77—78, 87.

⁵⁵ Kustaa Vilkkuna, Pöysti. Kalevalaseuran vuosikirja 43 (1963), s. 139.

Bemerkungen zu Ort und Art der älteren finnisch-germanischen Kontakte

VON KUSTAA VILKUNA

Verf. geht aus von den finnischen Termini und Methoden zur Winterfutterbeschaffung für Vieh und Pferd. Er erklärt die Technik der Laub- und Heuwirtschaft sowie die Aufbewahrungsmethoden von Futter. Noch zu Beginn des 20. Jh. waren stellenweise in Südwestfinnland die Laubhaine, wo hauptsächlich Birken wuchsen, in Gebiete geteilt, die jedes 8.—10. Jahr als Futterlaub abgeästet wurden. Bei jungen Birken wurden die Kronen in einer Länge von 2—3 m abgetrennt, damit der Stamm sich verzweigte, viele Äste ansetzte und nicht sehr hoch wurde. Die finnische Laubwirtschaft erinnert stark an die aus den alten Zentralprovinzen Schwedens bekannte uralte *lövängs*-Kultur. Heu erntete man auf den wenigen Naturwiesen; einen wichtigen Anteil hatte lange Zeit das sog. Wasserheu, das im Herbst sogar auf dem Eis geschnitten werden konnte. — In den archäologischen Funden sind die Laubsicheln bzw. Hippen älter als die eigentlichen Sensen, von denen die bisher ältesten Funde in Finnland ca. aus d.J. 100 n. Chr. datieren. Vor der Entwicklung der Wiesenwirtschaft war das Laubschneiteln die Grundlage jeder Viehfütterung im langen Winter. Fi. *niittä* 'mähen' bedeutete früher 'schneiden' und ist somit ein altes Lehnwort von germ. **snittōn* (vgl. mhd. *snidan* und *snitzen*, schw. *snida* und *snitta*).

Verf. weist darauf hin, dass die zur Laub- und Wiesenwirtschaft gehörenden Geräte (*kärkö* 'Laubsichel', *vesuri* 'Hippe', *viikate* 'Sense', *harava* 'Rechen') im Ostseefinnischen alte genuine Namen darstellen, was auch für die grossen Wintervorräte gilt (*auna* 'Schober', *pieles* 'Diemen', *saura* id., *suova* id.); die kleineren Laub- und Heumengen, deren Grösse genau bestimmt ist, werden jeweils mit einem alten Lehnwort bezeichnet: *aami* 'Ohm', *haasia* 'Heureiter', *haasio* id., *häkki* 'Leiter', *kaappi* 'aufgeschichteter Laubhaufen', *kerpo* 'Bündel, Büschel', *kerppu* id., *kuupana* 'kleiner runder Heuhaufen mit sog. Windloch in der Mitte', *kämse* 'eine Heugabel voll Heu', *mitta* 'Mass', *parmas* 'ein Armvoll Heu', *roukku* 'Heuhaufen', *roulo* 'Heureiter', *ruko* 'Heuhaufen', *saatto* id., *takka* 'Heu- od. Laubbündel'. Verf. hält sie alle ursprünglich für verschiedenartige Steuer- bzw. Tributausdrücke, wie ein Teil von ihnen noch in den Steuerbüchern des 16. Jh. erscheint. Die Heusteuer begegnet

auch in den ältesten mittelalterlichen Urkunden. Die ältesten Besteuereur waren offenbar germanische Kleinkönige, die mit ihrem Gefolge und mit ihren Geiseln je in einem bestimmten Gebiet unter den Ostseefinnen lebten und umherzogen, wovon die uralte Institution des Geiselnegaus zeugt (näher hierüber vgl. Kustaa Vilkuua, Studien über alte finnische Gemeinschaftsformen, Hki 1966 = FUF 36, S. 1—28). Bei dem langen Winter war die Futtersteuer wichtig. Die kleinste Einheit war die Vorrichtung zum Heutrocknen auf Abb. 6, *kuupano* bzw. *kämöy*; mehrere von der Sorte zusammen ergaben einen *ruko* oder *saatto*, dann folgten *parmas* und *takka*; Laubmasse waren *kerpo* 'Laubbündel' und *kaappi*, ein im Wald auf ein Gerüst gelegter Laubhaufen in der Grösse einer Winterföhre, der dann auf den druntergefahrenen Schlitten gehoben werden konnte, so dass die trockenen Blätter nicht in den Schnee fielen.

Für alle diese Wörter findet sich die nächste Entsprechung im Altnordischen oder Altschwedischen; dies verrät, welche Sprache die herrschende Klasse sprach, die den Tribut einzog. Da die Tribute seinerzeit in natura entrichtet wurden, sind auch fi. *juusto* 'Käse' (vgl. schw. *ost*, *äst*), *leipä* 'Brot' (vgl. schw. *lev*, ahd. *leip* usw.), *liikkiö* 'Schinken' (vgl. anorw. *fliikki*), *pöysti* 'Schinken' (vgl. aschw. *böste*), *raha* 'Geld', urspr. 'Pelz, trockenes Fell' (vgl. aschw. *skraa* < **skrahö*) entsprechende uralte Bezeichnungen von Naturalabgaben. Die zahlenmässig geringe Oberklasse wurde sprachlich leicht integriert, so dass zahlreiche germanische Lehnwörter gewissermassen Substrate sein dürften.

Als wichtigste Heimat der herrschenden Klasse sieht der Verf. Götaland und daneben das nahe Gotland an. Die Entsprechung von osfi. *saatto* 'Gefolge' z.B. ist speziell ein altes götäländisches Wort, die übrigen Dialekte haben ein anderes altes Wort; die alten Formen von osfi. *atra* 'Ar' passen ebenfalls nur nach Götaland (im Gotischen hat der Pflug einen anderen Namen); die osfi. Bedeutung des Wortes *lammas* 'Lamm' findet sich nur im Dialekt von Gotland und in der älteren Sprache von Ost-Götaland sowie im Gotischen. In dieselbe Gegend weist das archäologische Fundmaterial seit der Bronzezeit und weiter in der vorrömischen und in der römischen Eisenzeit. Es scheint, als müssten

die ältesten finnisch-germanischen Kontakte zeitlich viel weiter zurück verlegt werden als es in den älteren Untersuchungen aufgrund eines einseitigen Materials geschehen ist, und zwar bereits in das letzte vorchristliche Jahrtausend, in die Blüte der skandina-

vischen Bronzezeit, von wo an die Beziehungen zu Finnland bis in unsere Tage rege andauert haben, was in den zahlreichen finnischen Lehnwort- und Volksüberlieferungsschichten zum Ausdruck kommt.